

Ecsedi Zsuzsa

Gálszécsi István énekeskönyvének dallamai

A Gálszécsi István énekeskönyvének 1536. és 1538. évi kiadásából eddig előkerült töredékek¹ tíz, többé-kevésbé hiányos éneket tartalmaznak, ebből kilencet dallammal együtt. A jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy e dallamok mintáit felderítse, a dallamközlést a valószínűsíthető forrásokkal összehasonlítsa, és a kottaképet elemezze. Minden jó szándék ellenére előfordulhat, hogy néhány, erősen rongálódott helyen nem sikerül kizárólagos megoldásra jutni.

A Gálszécsi-énekeskönyv dallamainak kottaképe nem egységes. Az 1887-ben és 1911-ben közölt facsimilék alapján a kottanyomtatás rendezett, jól olvasható.² A későbbiek előkerült töredékek kottaképe ziláltabb, a kulcsok sokszor jobbra dőlnek.³ Ez abból következik, hogy más kiadásból valók a lapok, ill. más nyomdai eszközök álltak rendelkezésre.⁴

A dallamtáblázatokban a német változatokat *Zahn* alapján közöljük, változatlan ritmusértékekkel.⁵ Gálszécsi ritmusértékeit a mai írásmódhoz közelítettük, a fehér menzurális notáció hangjegyeinek értékét felezve vagy negyedelve. (Ez többnyire azt jelenti, hogy a semibrevis félhangnak, a minima pedig negyednek felel meg. De előfordul ennél nagyobb mértékű rövidítés is.) Két esetben transzponáltuk a német változatot, hogy jobban össze lehessen vetni a dallamokat. A magyar szövegeket H. Hubert Gabriella betűhív átirása alapján rendeztük a dallamok alá.

A dallamok forrásait, ill. lelőhelyeit (rövidítésekkel) ld. Csomasz Tóth Kálmán (*Die Melodien ...*), Huszár Gál, Markus Jenny, *Monumenta Monodica Medii Aevi* és *Zahn* címszavak alatt a cikk végén közölt irodalomjegyzékben!

(Magyarázat a táblázathoz: a „modern közlés” rovatban az első szám *Zahn*-ra, a második a Luther/Jenny-re ural. A csillag jelzés után az egyéb lelőhelyek következnek.)

¹ A töredékek leírását ld. H. Hubert Gabriella jelen lapszámban közölt tanulmánya 284–286. skk. lapjain! Eszerint a hasonmás-kiadások a következő helyeken érhetők el: a) Az 1536-os krakói kiadás (RMNy 18) töredékeit Erdélyi Pál [*Magyar Könyvszemle*, (a továbbiakban MKSz) XII (1887) 5. melléklet], Divéky Adorján [MKSz, Új folyam XIX (1911) a 10–11. lap közé kötve] és Bredár Gyula [MKSz LXXXI (1965) 258–261], b) az 1538-asét Nagy Barna közölte [MKSz LXXIX (1963) 350., 352., 354].

² MKSz 215–223., 1887.; MKSz 10–13., 1911.

³ MKSz 255–263., 1965.

⁴ A nyomtatás kérdéseiről lásd H. Hubert Gabriella e számban megjelent Gálszécsi-tanulmányát, illetve az abban idézett szakirodalmat!

⁵ Luther/Jenny már kisebb értékeket használ.

magyar cím	német (latin és magyar) cím	a dallam forrása	modern közlés
Hallgasd meg, hív ember, élő Istennek Tízparancsolatját	Dies sind die heiligen zehn Gebot	Enchiridion, Erfurt, 1524	1951. / 1.
Mi hiszünk az egy Istenben	Wir glauben all an einen Gott	Gesangbuch Leipzig, Valentin Babst, 1545	7971. / 24.
Jézus Krisztus, mi üdvösségünk	Jesus Christus, nostra salus	Vysebrodsky č., 1410	* Cs. Tóth 21. lap
	Jesus Christus, unser Heiland	Enchiridion, Erfurt, 1524	1576. / 6.
	Jesus Christus, Gottes Sohn in Ewigkeit	Gesangbuch Michael Weiße, 1531 (Böhmische Brüder)	1433. / -
Dicséretes és áldott legyen a mi Urunk	Gott sei gelobet und gebenedeiet	Gesangbuch Wittenberg, Johann Walter, 1524	8078. / 4.
Hív keresztyének, ne féljete	Ach Gott, vom Himmel sieh darein	Enchiridion, Erfurt, 1524	4431. / 8.
Mi édes Atyánk, kérünk tégedet	Gelobet seist du, Jesu Christ	Gesangbuch Wittenberg, Johann Walter, 1524	1947. / 5.
Adj békességet nekünk, mi Urunk	Da pacem Domine	gregorián antifóna	* M. M. V/1. 1325.
	Verleih uns Frieden gnädiglich	Gesangbuch Leipzig, Valentin Babst, 1545	1945 a. / 30.
Krisztus a mi bűneinkért meghala	Christ lag in Todes Banden	Gesangbuch Wittenberg, Johann Walter, 1524	7012 a. / 12.
	Krisztus a mi bűneinkért meghala (lásd a 21. jegyzetet!)	Komjáti, Huszár Gál, 1574	* CCLXXXI
No, örüljünk, mi, hív keresztyének	Nun freut euch, lieben Christen gmein	Gesangbuch Wittenberg, Josef Klug, 1535	4429 a. / 2.

A kilenc dallamból hat: *Hallgasd meg, hív ember*
Mi hiszünk az egy Istenben
Dicséretes és áldott legyen
Hív keresztyének, ne féljetek
Krisztus a mi bűneinkért meghala
No, örüljünk, mi, hív keresztyének

szinte változtatás nélkül követi Luther énekeinek dallamát, bár nem mindig az eredeti szöveggel. Egy ének (*Mi édes Atyánk*) egy négysoros Luther-dallam hat sorra bővülése, egy pedig (*Jézus Krisztus, mi üdvösségünk*) cseh (huszita) mintákat is követ. A kilencedik dallam (*Adj békességet nekünk*) a *Da pacem Domine* gregorián antifóna kezdősorából nő ki, de később nem hasonlít sem az antifónára, sem az antifónából keletkezett Luther-korálra.

Hallgasd meg, hív ember, élő Istennek Tízparancsolatját — 1. kottapélda

(a) Dies sind die heil-gen zeh-n Ge-bot, die uns gab un-ser Her-re Gott

(b) [Hal]-l-gasd meg, hív em-ber, í-lő Is-ten-nek Tíz-[pa-ran-cs]o-lat -

durch Mo-sen sei-nen Die-ner treu hoch auf dem Berg Si-na-i. Ky-rie-leis.

ját, mely-lye-ket Mőj-ses-nek ál-ta-la-a-da-ne-künk Si-na-i-he-gyen.

Az ének eredetije Luther *Dies sind die heiligen zehn Gebot* kezdetű katekizmus-éneke. A legkorábbi források nem tüntetik fel Luther szerzőségét, neve csak 1530-tól szerepel az énekeskönyvekben. A dallam mintája egy híres zarándok-ének: *In Gottes Namen fahren wir*, amelyet processziók alkalmával is szívesen énekeltek. A *leisék* csoportjába tartozik, mert a versszak Kyrie eleisonnal zárul. Luther az ismert dallamot a Tízparancsolat magyarázatára használta fel. Az ének liturgikus alkalmazására nem találunk utalást.⁶

Négysoros, mixolyd dallam, szótagszáma 8+8+8+10(7+3 Kyrieleis). Vannak olyan források, amelyek 1 bé előjegyzéssel, dór modusban közlik, de a legtöbb énekeskönyvben csak az utolsó sorban tűnik fel a bé.⁷

Gálszécsi keveset változtat a dallamon. Az 1–2. sor változatlan, a 3. sorban a 6. hangot elhagyja⁸, a 4. sorban két hangot hozzátesz. Így a szótagszám a kö-

⁶ Luther/Jenny 55–56.

⁷ Luther/Jenny 152.; Zahn 524.

⁸ Csomasz Tóth Kálmán a RMDT I. 419. oldalán a hiányzó hangot is szerepelteti. Én nem látom nyomát a töredékben.

vetkezőképpen változik: 8+8+7+12. A verselés nehézkessége folytán a versor-határok egyszer sem esnek egybe a dallam tagolásával. (A szöveg logikus tagolása ugyanis 6+11+9+9 lenne.) A Kyrieleis a magyar változatban elmarad.

Mi hiszünk az egy Istenben — 2. kottapélda

Wir glau - ben all an ei - nen Gott, Schöp - fer Him - mels und der Er - den,
Mű hi - szünk az egy Is - ten - ben, Men - nek, fi - gy - nek és az ben - ne

der sich zum Va - ter ge - ben hat, daß wir sei - ne Kin - der wer - den.
va - lók - nak te - rem - tő - ji - ben, Ki fi - a - i - vá mün - ket vá - lasz - tott,

Er will uns all - zeit er - näh - ren, Leib und Seel auch wohl be - wah - ren,
Ú tes - tünk - rül és lel - künk - rül Min - den - ko - ron gon - dot vi - sel,

al - lem Un - fall will er weh - ren, kein Leid soll uns wi - der - fah - ren,
Mint i - des aty - ja - fi - a - i - rül, Sem - mi a - zirt ne - künk nem árt -

er sor - get für uns, hüt' und wacht; es steht al - les in sei - ner Macht.
hat a - ka - rat - ja nél - kü[!], Mert min - de - nek vad - nak az mű Is - te - nünk - nek nagy ha - tal - má - ban.

Ehhez az énekhez Luther *Wir glauben all an einen Gott* kezdetű Credo-éneke szolgált mintául. De már Luther is egy középkori Credo-éneket —nem liturgikus Credót!— dolgoz át. Ennek forrástörténete igen összetett, és nem is tartozik szorosan témánkba.⁹ Érdekesség, hogy már a középkori minta *Wir*-rel kezdődik, ez tehát nem Luther „gyülekezet-központúságának” eredménye.¹⁰ Az ének Johann Walter 1524-es énekeskönyvében jelent meg először, de Gálszécsi azt a néhány helyen eltérő változatot veszi alapul, amely később többek közt a Babst-énekeskönyvben (1545) is található.¹¹

Az előttünk álló dallamváltozat 10 soros, többnyire szillabikus szövegkezelésű. Az első és az utolsó sorban hosszú, a 4., 7., 8., 9. sorban kéthangos melizmák találhatóak. A német vers sorai általában 8 szótagosak, kivéve az elsőt, amely csak 7 szótagos. Az utolsó két sor dallami, ill. szótagszám szerinti tagolása nem esik egybe. A 9. sor 5 szótagjával önálló egység. A zárósor ezáltal 11 szótagúvá válik, és impozáns melizmájával méltó lezárást ad a nagyszabású strófának.

Gálszécsi a dallamot egyetlen szótagszaporítástól eltekintve (4. sor) változatlanul veszi át. A szótagszámban viszont nagyobbak a változások, mert a legtöbb melizmát feloldja: 8+8+8+10+8+8+9+8+7+17. A 2–3. sor egy nagy sorrá áll össze, a 8–10. sor pedig három helyett két részre tagolódik, így nem olyan szembevetendő a verssorok dallamsorokon való átnyúlása. Ezt az éneket a két töredék gondos összeállítása után lehetett csak rekonstruálni. Ami az egyikből hiányzott, látható volt a másokban és fordítva.¹² Az utolsó sor szótagelhelyezését Huszár Gál énekeskönyve (1574) segítségével végeztem.¹³

Jézus Krisztus, mi üdvösségünk — 3. kottapélda

Ennek az éneknek sokkal szerteágazóbb az eredete, mint az eddigiekének. Csomasz Tóth Kálmán szerint a dallam Husz János éneke lutheri átdolgozásának szótagszámban bővülő változata. (M. Jenny szerint a cantio valószínűleg nem Husz Jánostól származik.)¹⁴ A hasonlóságok és eltérések bemutatásához segítségül vettem Csomasz Tóth dallamtáblázatát.¹⁵ Először a *Jesus Christus, nostra salus* cantiót látjuk egy cseh forrás alapján, majd a *Jesus Christus, unser Heiland* kezdetű Luther-éneket. Ezt követi a Michael Weiße énekeskönyvében megjelent cseh testvérek-féle változat: *Jesus Christus, Gottes Sohn in Ewigkeit*. Mindegyik dallam négy soros.

A cantio dór modusú, minden sora 8 szótagú. Az első sor két, a második sor egy négyhangos melizmát tartalmaz. A harmadik és negyedik sorban egy-egy

⁹ Részletesen lásd Luther/Jenny 88–96.

¹⁰ Luther/Jenny 89.

¹¹ Luther/Jenny 240–241.; Zahn 627.

¹² Lásd még RMDT I. 420–421.

¹³ XCV (202–204.)

¹⁴ Luther/Jenny 61.

¹⁵ Die Melodien des Lutherliedes in Ungarn 21. (Ld. irodalomjegyzék!)

kéthangos kötést találunk. (A dallam ambitusa igen nagy. Az első sor az oktávon indul, fellép a decimáig, majd a kvintig ereszkedik. A második sor a decimától az alaphangig „zuhan”. Jellegzetes melizmás zárómotívuma többször felbukkan a Luther- és a Gálszécsi-dallamvariánsban is. A harmadik sor csak kvint hangterjedelmű, a negyedik viszont a szeptimről, az oktávot érintve ereszkedik le az alaphangra.)

A Luther-ének szintén dór, dallamformálása kiegyensúlyozottabb. Az alaphangon indul, az első három sor nem is emelkedik túl a kvinten. Negyedik sora majdnem megegyezik az előző dallamával. A cantióban megismert zárómotívum a 2. és 4. sorban található. Szótagszáma: 8+8+7+8.

(a) Je - sus Chri - stus, no - stra sa - lus,

(b) Je - sus Chri - stus, un - ser Hei - land,

(c) Je - sus Chri - stus, Got - tes Sohn in E - wig - keit,

(d) Jé - zus Krisz - tus, mü üd - vös - sí - günk,

quod re - cla - mat o - mnis ma - lus

der von uns den Got - tes - zorn wandt,

in die Welt ge - ge - ben aus Barm - her - zig - keit,

Ki mü - rú - lunk Is - ten - nek ha - rag - ját el - vőt - te

no - bis su - i me - mo - ri - am

durch das bit - ter Lei - den sein

nahm an sich hie Fleisch und Blut,

Az ü ke - se - rű - sí - ges ha - lá - lá - val,

de - dit in Pa - ne ho sti am.
 half er uns aus der Höl - len Pein.
 von ei - ner Jung - frau - en, uns Sün - der zu gut.
 És meg - sza - ba - dí - tott po - kol - nak kín - já - túl.

3. kottapélda

A Weiße-féle variáns hangnemében eltér a többi énektől. Eol dallam, melynek hangterjedelme az alsó kvinttől a tercig terjed. Ha a többi dallamhoz viszonyítjuk, az *a* hang nem alaphangnak, hanem a *d* kvintjének tűnik. A szótagszám igen megszorodik: 11+11+7+11.

Gálszécsi éneke mindegyik dallamból merít valamit. Első sora szinte teljesen egyezik a Weiße-félével, de egy kvarttal lejjebb helyezi annak hangjait. A második sor indulása ugyanezt folytatja, majd nagyban hasonlít a Luther-énekre. Harmadik és negyedik sora a Luther-ének változata. Az első kivételével mindegyik sor a már említett zárómotívummal ér véget. Ez megerősíti a dór modust, az első sor fríg zárata után. Szótagszáma: 9+13+11+12. Szövege egyértelműen a Luther-éneket követi.

Dicséretes és áldott legyen a mi Urunk — 4. kottapélda

Az ének mintája: *Gott sei gelobet und gebenedeiet*, amelynek szintén van késő középkori előzménye, egy kettős-leise. A leise első versszaka Úrnapijára való, a *Lauda Sion Salvatore* sequentia népi kiegészítése, ennek dallamával rokon. Luther az átdolgozásról a *Deutsche Messe* liturgiájában is azt mondja, hogy úrvacsoraosztás alatt lehet énekelni.¹⁶

10 soros, mixolyd dallam, ambitusa a záróhang alatti kvinttől a felette lévő kvintig terjed. Az első két sor ismétlődik, utána következik az első *Kyrie-leison*. Újabb négy sor, majd a végén az azonos dallamú *Kyrie* foglalja keretbe az éneket. (Bár a kottakép az ismétléssel azt sugallja, hogy az első nagy zárlat a 4. sor után van, valójában az ének 5+5 sorra tagolódik!) A szótagszám igen változó: 11+8:/11+8+5+9+10+6+7+5. A sorok hosszát az 5., 7. és 10. sorban lévő melizma is befolyásolja.

Gálszécsi éneke erősen rongált állapotban maradt fenn, ezért a rekonstrukció egy lehetséges változatot rögzít. A sorok szótagszáma: 11+10+10+7+5+9+9+6+8+5. Az 1–2., 3–4., ill. 6–7. sorban a szöveg átnyúlik a sorhatárokra. A hiányzó

¹⁶ Luther/Jenny 59.

dallamhangokat nem egészítettük ki, hanem csak a Luther-ének alá helyeztük Gálszécsi töredékét. Vegyük sorra a néhány eltérést! 1. sor: egy hiányzó hang — valószínűleg megegyezik az eredetivel. 2. sor: két többlet-, egy változó és két hiányzó hang. A 3–4. sor szótagszáma eltér az 1–2. sorétól, az ismétlődő dallam ellenére. A szövegsorok átnyúlnak a dallamhatárokra, később a 6. sorban is ez lesz a helyzet. A 3. sorban a szótaghiány melizmát hoz létre, a 4. sorban viszont megoldhatatlannak tűnik a jóval kevesebb szótag dallam alá helyezése. A 5–6. sor rongált —1, ill. 4 hang hiányzik—, de nagy valószínűséggel követi a mintát. A 7. sor a 4. hangot és a háromhangos melizma első két hangját elhagyja, az első hang hiányzik, de azonosnak tűnik. A 8. sor azonos, a 9. sorban 3 hang hiányzik, ill. van egy szótagszaporítás. A 10. sor, az ismétlődő Kyrie csak jelezve van, mint ez általában szokás.

(a)

Gott sei ge - lo - bet und ge - be - ne - dei - et,
mit sei - nem Flei - sche und mit sei - nem Blu - te,

(b)

Di - csi - re - tes és ál - dott lí - gye[n az] mü -
Az ú - tes - tí - [vel] és és vé - ri - vel] [H]ü -

der uns sel - ber hat ge - spei - set,
das gibst uns, Herr Gott, zu spei - gu - te!

U - rünk, Hogy mün - ket í - des - den él - [tet]
tünk - nek e - rős - si és - [re] gí - re.

Ky - ri - e - lei - son! Herr, durch dei - nen hei - li - gen Leich - nam,
Ky - ri - e - lei - son. [M]ű í - des U - [r]unk Is - te - nünk, Az

der von dei - ner Mut - ter Ma - ri - a kam,
te szent [tes - ted - n]ek és vi - red - nek

und das hei - li - ge Blut hilf uns, Herr, aus al - ler Not.
 Hoz - zánk ví - te - li - sit [lel - k]ünk - nek [úd] - vős - sí - gí - re,
 Ky - ri - e - lei - son!
 Ky - [ri - e - lei - son.]

4. kottapélda

Hívo keresztyének, ne féljeteK — 5. kottapélda

Ennél az éneknél az a sajátos helyzet, hogy a dallam mintája a Luther-ének, de a szövegé nem az. Ez a dallam a német énekeskönyvekben egyike azoknak, amelyek az *Ach Gott, vom Himmel sieh darein* kezdetű szöveggel, a 12. zsoltár parafrázisával kapcsolódnak össze. A forráskiadás öt ilyen dallamot is felsorakoztat,¹⁷ ezek közül a második az, amelyet Luthernak tulajdonítanak,¹⁸ és amelyet Gálszécsi is átvett. Ez fríg modusú, hétsoros dallam, melynek 1–2. sora megismétlődik. Szótagszáma: 8+7:/:8+7+8+8+7.

(a) Ach Gott vom Him - mel, sieh dar - ein und laß dich des er - bar - men!
 (b) Hív ke - resz - tyé - nek, ne fil - je - tek, Mi - kor tük - tö - köt az bú - nők,
 Wie we - nig sind der Heil - gen dein; ver - las - sen sind wir Ar - men.
 Vá - dol - nak és kár - hoz - tat - nak, Mert az vá - do - lás úd - vős - sí - ges,

¹⁷ Luther/Jenny 175–179.

¹⁸ Luther/Jenny 63.

Dein Wort man läßt nicht ha-ben wahr, der Glaub ist auch ver-lo-schen gar bei al-len Men-schen - kin - dem.
 Is - ten - túl e - resz-tet - te - [tik?], Nem hogy el-vez-nink, ha - nem hogy Ir-gal-mas-sá - got ke-res - nink.

5. kottapélda

A magyar változat három helyen (1., 2., 7. sor) szótagot szaporít, ezenkívül teljesen megfelel a német eredetinek. A szótagszám 9+8:/:8+9+8+8+8-ra változik.¹⁹ A 7-ről 8 szótagra váltás a melizmák feloldásának köszönhető.

Mi édes Atyánk, kérünk tégedet — 6. kottapélda

(a) Ge-lo - bet seist du, Je - su Christ, daß du Mensch ge - bo - ren bist
 (b) Mü é - des A - tyánk, kí - rü[nk t] - ge - det tel - jes szí - vink - bül,

von ei - ner Jung-frau, das ist wahr,
 Ne em-lé ke[z-zil] az mű bú - [n]e - ink - rül, Ki - kirt [mü ...] kü - lönb - kü - lönb os - to - ro - zást

des freu - et sich der En - gel Schar. Ky - ri - e - leis.
 És hol - tunk u - tán ö - rök kár - ho - za - tot ér - dem - let - tünk vol - na.

A dallam mintája a *Gelobet seist du, Jesu Christ* kezdetű karácsonyi leise, melynek szintén késő középkori előzményei vannak.²⁰ A szöveg viszont nem ennek a fordítása. Az eredeti ének mixolyd, négy soros, szótagszáma 8+7+8+12(8+4 Kyrie-leis). Ambitusa a záróhang alatti kvinttól a felette lévő szextig terjed.

¹⁹ Érdekes, hogy az 1. sorbeli szaporítás a 3. sorban nem ismétlődik meg, valamint hogy a 2. sorban nincs, de a 4. sorban van. Technikai okokból a kottapéldában kiírtuk az ismétlést.

²⁰ Luther/Jenny 60.; uo. 165. közli a dallamnak egy lyd, nagy valószínűséggel hibásan leírt variánsát is.

Gálszécsi éneke erősen töredékes, de így is látszik, hogy négyről hat sorra bővül. Szótagszáma igencsak esetlegesnek tűnik: 10+5+11+12+7+10. A bővülés a zárósor elé (4–5. sorként) ékelődik be. Az első sorban két hang hiányzik, egy változik; a sor két szótaggal bővül. A második sorban a dallamhangok száma megegyezik, de Gálszécsi felbontja a melizmákat, így a szótagszám kettővel kevesebb. *D* helyett kétszer is *c* hang szerepel. A harmadik sorban már nagyobbak az eltérések. A szótagszám 3-mal, a sor az alsó kvint helyett az alaphangon zár; két hang hiányzik. A rekonstruálhatatlan 4–5. sor igen hiányos, egy helyen még a szöveget sem lehetett kikövetkeztetni. A 4. sorból 4, az 5. sorból 6 hang hiányzik. Ennek alapján a sorok tagolása is bizonytalan. Az utolsó, 6. sorban —a kezdőhangot és a zárófordulatot leszámítva— ismét összehasonlítható a két verzió, de a magyarban nem szerepel a *Kyrieleis*.

Adj békességet nekiünk, mi Urunk — 7. kottapélda

(a) Da pa - cem Do - mi - ne in di - e - bus no - stris

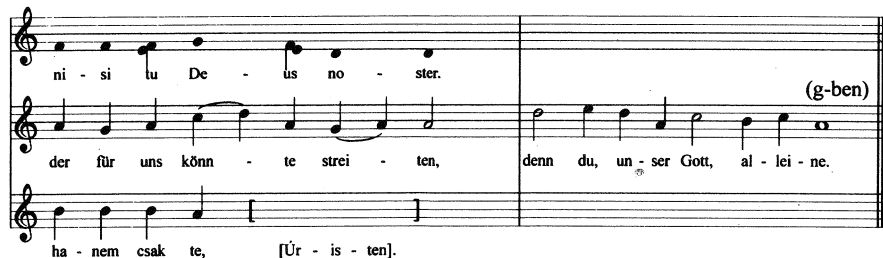
(b) Ver - leih uns Frie - den gnä - dig - lich,

(c) Adj bi - kes - si - get ne - [kü]nk

qui - a non est a - li - us qui pug - net pro no - bis

Herr Gott, zu un - sern Zei - ten; es ist doch ja kein an - der nicht,

mű U - rünk, ez há - bo - rú ve - lág - [ban], mert nincs e - gyéb h[á - da - ko - z]ónk,

ni - si lu De - us no - ster. (g-ben)

der für uns könn - te strei - ten, denn du, un - ser Gott, al - lei - ne.

ha - nem csak te, [Úr - is - ten].

Ez az ének veti fel a legtöbb problémát, és egyáltalán nem biztos, hogy maradéktalanul fel tudtuk deríteni az előzményeit. A szöveg követi a *Da pacem Domine* antifónát, amely nyomán Luther *Verleih uns Frieden gnädiglich* kezdetű éneke is született. Az antifóna szótagszáma 6+6+7+6+7, az éneké 8+7+8+7+8; tehát mindkettő ötsoros, szemben a Gálszécsi-énekekkel, mely csak négy sorra terjed. Az antifóna első két szövegsora annyira összetartozik, hogy egy, hosszabb dallamsorral rendeződik.²¹ A hasonlóság az első sorban szembeűnő, később egyre halványabb, ami abból fakad, hogy a dallam kialakításakor Luther újra a *Veni Redemptor gentium* himnuszhoz nyúl.²²

Gálszécsinél ez az ének a legtöredékesebb, és ez az, amely a legkevesebb hasonlóságot mutatja a feltételezett mintákkal. Az első sor megmaradt része követi a Luther-éneket. Később a megmaradt néhány hangból csak arra következtethetünk, hogy egyik előzményre sem hasonlít;²³ ennek alapján a rekonstrukcióra nem vállalkozhatunk.

Krisztus a mi bűneinkért meghala — 8. kottapélda

Gálszécsi mintája itt Luther *Christ lag in Todes Banden* kezdetű húsvéti éneke; szövegében és dallamában is többé-kevésbé híven követi az eredetit. Luther ebben az esetben az egyik legelterjedtebb középkori leisét, a *Christ ist erstanden* kezdetű éneket bővítette, bontotta ki. De nemcsak ez az ének szolgált alapul, hanem a *Victimae paschali laudes* húsvéti sequentia is.²⁴ Luther szövegileg és dallamilag is önálló alkotást hozott létre. Az ének dór modusú, hétsoros, első két sora megismétlődik. A német első versszak minden sora 7 szótagos (+ a 2. Alleluja), később 8 szótagra bővül. A dallam ambitusa *d'*-től *e''*-ig terjed, kiemelt jelentőségű a kvint, az 1., 3., 7. sor sor ekörül mozog, a többi fölötté vagy alatta.

(a) Christ lag in To-des-ban - den, für un - ser Sünd ge - ge - ben.

(b) [Krisz-tus az mű bü - ne - in - kirt] [Meg-ha] - la, hogy mün - ket a - zok - túl

(c) Chri - stus az mi bu' - ne - in - kert meg - há - lá hogy min - ket a - zok - tol,

²¹ Ezért tűnik úgy a táblázatból, mintha csak a Luther-ének lenne ötsoros.

²² Luther/Jenny 105., az említett himnusz 202. (Érdekes elemzés olvasható itt arról, hogyan lett a négysoros himnusz dallamból ötsoros korál.) Mivel dolgozatunkban nem a *Verleih uns Frieden gnädiglich* ének vizsgálatáról van szó, a himnuszt a táblázatban nem közöltük.

²³ Ha a 2. sort terccel feljebb csúsztatjuk, hasonlít a lutheri dallamra.

²⁴ Luther/Jenny 71.

Der ist wie - der er - stan - den und hat uns bracht das Le - ben.
 [Meg-sza - ba - dí - ta - na, és fel - tá - ma - da,] [Hogy ne - künk é/] - le - tet hoz - n[a],
 meg sza - ba - di - ta - na es fel ta - ma - da, hogy ne - ku'nc e - le - tet hoz - na.

Des wir sol - len fröh - lich sein; Gott lo - ben und dank - bar sein,
 E - zen mü [mind] e - rül - jünk, [És] az [Úr] Is - tent di - csír - jük,
 E - zen mi mind o' - ru'ly - lyu'nc, es az VR Is - tent di - czer - iu'c,

und sin - gen Hal - le - lu - ja, Hal - le - lu - ja.
 Há - lá - kot ad - junk és mond - junk, Al - le - lu - ja.
 Há - lá - kat ad - gyunc es mond - gyunc, Al - le - lui - a.

8. kottapélda

Gálszécsi énekéből a teljes 1/3. sor, valamint a 2/4. sor első két hangja hiányzik. Szerencsére ez az ének egyike azon keveseknek, melyeket későbbi énekeskönyvekbe is felvettek. A rekonstrukció ismét Huszár Gál énekeskönyve alapján²⁵ készült, ezért szerepel az ottani dallamvariáns harmadikként a táblázatban.

Csak a dallam első sorai térnek el a német mintától. Az első sor esetében feltételezhetjük, hogy *c* helyett *h* szerepelt, mint Huszár Gálnál. A második sorban eggyel több hang és egy melizmafeloldás található. A harmadik sor három szótagot iktat be a szöveg kedvéért, a negyedik viszont megegyezik, a melizma hiányától eltekintve. A 6–7. sorban csupán egy-egy melizmafeloldás a változás.

²⁵ CCLXXXI (576–577.)

No, örüljünk, mi, hív keresztyének — 9. kottapélda

A *Nun freut euch, lieben Christen gmein* kezdetű Luther-ének átvétele. Először 1524-ben látott napvilágot egy kétségkívül szintén Luthertől származó másik dallammal; 1529-ben megjelenik az a dallamváltozat, melyet Gálszécsi felhasznált. Ezzel a dallammal lett az énekből valóban gyülekezeti ének.²⁶ Hétsoros, plagális ion dallam, az 1–2. sor ismétlésével. Szótagszáma: 8+7:/:8+7+8+8+7.

Gálszécsi három helyen —1/3., 6., 7. sor— szótagszaporítással él, ettől eltekintve változatlanul közli a dallamot. A verssorok az 1–2. és a 3–4. sornál átnyúlnak a dallamsorok határain, később is más a tagolásuk, mint a dallamé.

9. kottapélda

(Kottagrafika: Brandisz Márton)

Nehéz arról véleményt alkotni, vajon mennyire lehetett ezeket a nehézkes szövegeket a dallamokra alkalmazni. Maga Gálszécsi az énekeskönyv előszavában ír erről, a „virgulálás” technikájáról.²⁷ Egyebekben Csomasz Tóth Kálmánt hívjuk segítségül: „... meg kell állapítanunk, hogy a német reformáció éneklése különösen ebben a kezdeti szakában a tanbeli azonossághoz mérve aránylag csekély mértékben hatott a magyar reformáció éneklésére, mind az énekek tartalmát és szövegformáit, mind akárcsak dallamaikat tekintve is. Ennek oka bizonyára nem kis mértékben a Luther saját énekeire támaszkodó Gálszécsi-féle énekeskönyv igen kezdetleges verselésű szövegeiben és önké-

²⁶ Részletesen lásd Luther/Jenny 56–58.; a felbukkanó dallamok közlése 156–157.

²⁷ „Az énekekben néhol több ígik vadnak, hogynemmint az első versnek nótái volnának, azért [...] ilyen módot tartsatok, hogy az hol ez történendik, tehát egy nótán teljesítsétek azokat be, ezt pedig hogy inkább eszetekbe vehessétek, könnyebbsígnék okáírt minden éneket megvirguláltam.”

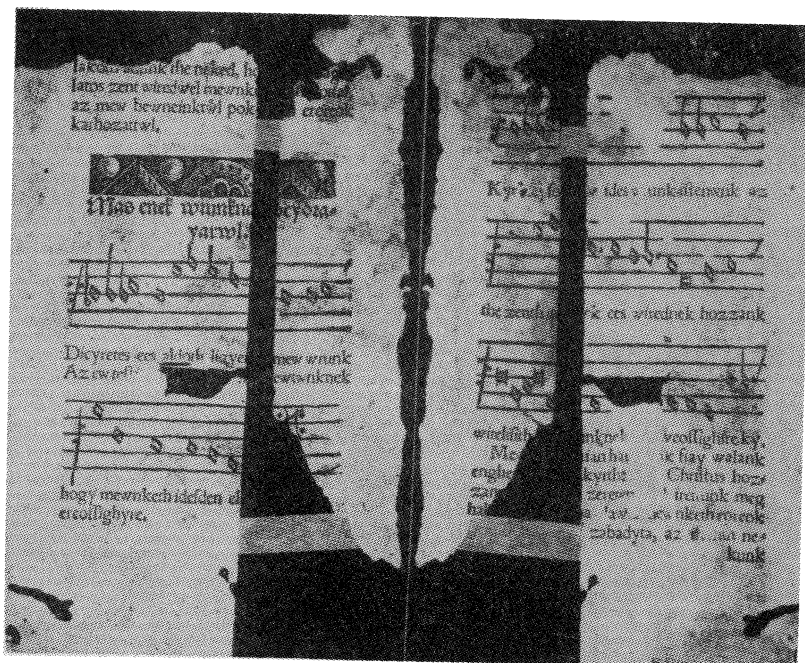
nyesen alkalmazott dallamaiban található meg.²⁸ Valamint: „Fennmaradt énekei igen gyenge fordítások, egy kivétellel Luther után. Dallamalakjukat sok helyt a kezdetleges, szabálytalan szótagszámú énekszövegben a dallamok ismételt „megvirgulálása”, azaz a melizmák szótagonkénti feloldásai vagy megismételt többlethangok jellemzik; egyebekben hangfokbeli dallamhibái nincsenek. A későbbi énekeskönyvekben mindössze egy éneke maradt fenn mintegy jó félszázadon át, a *Victimae paschali laudes* szekvencia Luthertől származó átköltésének (Christ lag in Todes Banden) első magyar verziója: *Christus az mi bűneinkért* kezdettel. Ez Gálszécsinek valóban a legsikerültebb énekszövege.”²⁹

Irodalom

- Bredár Gyula: „Gálszécsi énekeskönyvének Prágában előkerült töredéke”, *Magyar Könyvszemle* (MKSz) LXXXI (1965) 255–263. (258–261: hasonmás-mellékletek)
- Csomasz Tóth Kálmán: „Die Melodien des Lutherliedes in Ungarn”, *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* X (1968) 11–36.
- — „A prágai Gálszécsi-töredék énekei”, *ItK* LXXIV (1970) 51–59.
- — *A XVI. század magyar dallamai*. Bp. 1958. [*Régi Magyar Dallamok Tára* I]
- — „Gyülekezeti és graduális éneklés; Magyar evangélikusok”, in *Magyarország zenei története* II. Bp. 1990. 187–199.
- Divéky Adorján: „Gálszécsi István énekes könyvének újabb töredéke”, *MKSz Új folyam* XIX (1911) 10–13. (a 10–11. közé kötve: hasonmás-mellékletek, két szövegkép)
- Erdélyi Pál: „Gálszécsi István énekes-könyvének töredéke 1536-ból”, *MKSz* XII (1887) 215–223. (5. melléklet: hasonmás-mellékletek)
- Huszár Gál: *A keresztyéni gyülekezetben való Isteni dicséretes és imádságok, Komjáti 1574*. Bp. 1986. [*Bibliotheca Hungarica Antiqua* XIII/1–3] (hasonmás kiadás Hubert Gabriella tanulmányával)
- Jenny, Markus (bearb.): *Luthers geistliche Lieder und Kirchengesänge*. — Vollständige Neuedition in Ergänzung zu Band 35 der Weimarer Ausgabe, Köln/Wien, 1985. (rövidítése: Luther/Jenny)
- Monumenta Monodica Medii Aevi*. Band V. (1–3. Teilb.): *Antiphonen*. Hrsg. László Dobszay — Janka Szendrei). Bärenreiter, Kassel etc. 1999. (M. M.)
- Nagy Barna: „Gálszécsi István énekeskönyvének második, nagyrészt ismeretlen kiadása”, *MKSz* LXXIX (1963) 347–356. (350., 352., 354: hasonmás-mellékletek)
- Zahn, Johannes: *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*. 6 Bde. Gütersloh 1893. (rövidítése: Zahn)

²⁸ *Magyarország zenei története* II. 188.

²⁹ Uo. 189–190.

Lapok Gálszécsi énekeskönyvének prágai töredékéből.